

Mikko T. Huttunen – Minna Kimpimäki

Lakimies
5/2023
s. 652–679

Valta ja rikosoikeudellinen vastuu – tuomioistuinten toimivalta käsitellä valtiojohdon tekemiä kansainvälisiä rikoksia

HAKUSANAT: kansainvälinen rikosoikeus, Kansainvälinen rikostuomioistuin, rikosoikeudellinen vastuu, toimivalta, valtiojohto, sotarikokset

1. Johdanto

1.1. Oikeudelliset kysymykset

Viime aikoina on käyty Ukrainan sotaan liittyvää keskustelua siitä, voidaanko valtion nykyinen tai entinen valtiojohto ja etenkin valtion päämies – tässä tapauksessa Venäjän presidentti Vladimir Putin – saattaa rikosoikeudelliseen vastuuseen sodan yhteydessä tehdyistä sotarikoksista ja rikoksista ihmisyyttä vastaan. Kysymys ei ole helppo, ja vastaus riippuu siitä, katsotaanko asiaa oikeudellisesta, poliittisesta vai käytännöllisestä näkökulmasta. Kansainvälisoikeudellisesti velvoittavien normien noudattaminen ja täytäntöönpano eivät välttämättä ole käytännössä mahdollisia, eikä poliittisesti tai käytännöllisesti mielekäs lopputulos ole ehdottomasti oikeudenmukainen. Lisäksi jo yksin oikeudellisen tarkastelun sisälläkin asiaan liittyy useita alakysymyksiä.

Ensinnäkin voidaan kysyä, missä tuomioistuimessa valtiojohto pyrittäisiin saattamaan vastuuseen teoistaan. Kyse on toimivallasta (jurisdiction) eli siitä, millä eri tuomioistuimilla on toimivalta käsitellä valtiojohdon kansainvälisiä rikoksia. Kansallisia vaihtoehtoja ovat valtiojohdon syyttäminen siinä valtiossa, jonka valtiojohdosta on kyse (kotivaltio), tai vieraassa valtiossa. Kansainvälisinä vaihtoehtoina tulevat kyseeseen Rooman perussäännöllä¹ perustettu Kansainvälinen rikostuomioistuin (International Criminal Court, ICC) tai erikseen perustettava kansainvälinen ad hoc -rikostuomioistuin. Rikosprosessi voidaan

* *Mikko T. Huttunen*, OTT, tutkijatohtori, Lapin yliopisto – *Minna Kimpimäki*, OTT, VT, professori, Lapin yliopisto.

1. Kansainvälisen rikostuomioistuimen Rooman perussääntö (SopS 56/2002). Ks. muutoksista etenkin päätöslauselma RC/Res.5 (SopS 78/2016).

toteuttaa myös hybridimuotoisessa tai kansainvälistetyssä tuomioistuimessa, jotka yhdistelevät kansainvälistä ja kansallista oikeutta.

Toinen kysymys koskee sitä, mistä rikoksista valtiojohtoa syytettäisiin. Tyyppillisesti keskeinen kysymys on, voidaanko heitä syyttää kansainvälisistä ydinrikoksista (core crimes), joiden rangaistavuus pohjautuu viime kädessä kansainväliseen tapaoikeuteen. Niihin katsotaan tyyppillisesti lukeutuvan ainakin ICC:n toimivaltaan kuuluvat rikokset, kuten joukkotuhonta, rikokset ihmisyyttä vastaan, vakavimmat sotarikokset ja hyökkäysrikos.² Ydinrikosten tunnusmerkit eivät ole toisiaan poissulkevia, joten henkilö voi samassa tapauksessa tulla syytetyksi ja tuomituksi useammastakin rikoksesta.

Kolmanneksi on vielä arvioitava, missä roolissa kukin valtiojohtoon kuuluva voi toimia (ja on toiminut) suhteessa moitittaviin tekoihin. Vastuu sotatoimien yhteydessä tehdyistä rikoksista voi perustua tavanomaiseen henkilökohtaiseen vastuuseen (esimerkiksi Rooman perussäännön 25 artikla). Tällöin vastuu on muodoltaan tekijä-, yllytys- tai avunantajavastuuta taikka se voi syntyä toimimisesta yhteisen päämäärän hyväksi toimivan ryhmän jäsenenä. Toisaalta vastuu voi perustua henkilön asemaan päällikkönä tai esimiehenä (esimerkiksi Rooman perussäännön 28 artikla), jolloin olennaista on laiminlyönti: se, ettei esimies puutu alaiensa lainvastaisiin toimiin tai saata niitä rangaistavaksi.

1.2. Artikkelin tutkimuskysymys, rajaukset ja rakenne

Tässä artikkelissa tarkastelemme mainituista näkökulmista ensimmäistä. Kysymme siis, missä tuomioistuimissa ja millä edellytyksillä valtiojohto voidaan saattaa rikosoikeudelliseen vastuuseen kansainvälisistä rikoksista. Pohdimme eri vaihtoehtoihin (kansalliset ja kansainväliset tuomioistuimet sekä näiden välimuodot) liittyviä oikeudellisia ja hieman myös poliittisia ja käytännöllisiä reunaehtoja.

Artikkelissa keskitytään tuomioistuinten rikosoikeudelliseen toimivaltaan. Toimivallalla nähdään usein olevan kolme muotoa: lainsäädäntö eli tunnusmerkkien ja toimivaltaperusteiden säätäminen, lainkäyttö eli lakien soveltaminen sekä toimeenpano eli päätösten paneminen täytäntöön.³ Koska lainsäädännöllisi-

2. Kansainvälisen rikostuomioistuimen Rooman perussääntö (SopS 56/2002), 5 artikla. Ks. tosin kriittisesti Christine Schwöbel-Patel, *The Core Crimes of International Criminal Law*, s. 768–790 teoksessa Kevin Jon Heller – Frédéric Mégret – Sarah MH Nouwen – Jens David Ohlin – Darryl Robinson (eds), *The Oxford Handbook of International Criminal Law*. Oxford University Press 2020. Ks. suomeksi Minna Kimpimäki, *Kansainvälinen rikosoikeus*. Kauppakamari 2015, s. 45–133.

3. Kenneth S. Gallant, *International Criminal Jurisdiction: Whose Law Must We Obey?* Oxford University Press 2022, s. 16–20. Ks. suomeksi Minna Kimpimäki, *Universaaliperiaate kansainvälisessä rikosoikeudessa*. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2005, s. 63.

nen ja lainkäyttöllinen toimivalta kytkeytyvät yhteen, käyttämme toimivallan käsitettä niin, että se koskee molempia.⁴ Toimeenpanoon liittyviä ongelmia emme käsittele.

Kansainvälisten rikostuomioistuinten toimivalta perustuu kansainvälisiin sopimuksiin ja päätöksiin. Kansallisten tuomioistuinten toimivalta taas nojaa vakiintuneisiin toimivaltaperusteisiin, jotka perustuvat etenkin kansainväliseen tapaoikeuteen ja kansalliseen lainsäädäntöön. Artikkelissa arvioidaan perusteiden valtioille tarjoamia mahdollisuuksia eikä niinkään sitä, miten tulisi ratkaista positiiviset toimivaltakonfliktit, joissa useammalla valtiolla on toimivalta käsitellä samaa rikosta. Perusteiden keskinäisestä järjestyksestä tai painoarvosta ei ole yleisesti sitovaa sääntelyä, eikä tämän arvioiminen ole välttämättä tuloksetta: toimivaltaa käyttää yleensä se valtio tai muu instanssi, jolla on käyttöön sekä intressi että (juridinen ja käytännöllinen) mahdollisuus.⁵ Konfliktit ratkaistaan kansainvälisoikeudellisin menettelyin, joskin tätä voi ohjata alueellinen sääntely.⁶

Artikkelin tarkastelu kohdistuu valtiojohtoon (state leadership). Käsitteen merkitys vaihtelee valtioittain, sillä eri elinten tehtävät riippuvat kunkin valtion perustuslaillisesta rakenteesta. Lainsäädäntöön, täytäntöönpanoon, edustukseen ja sotaan liittyvien tehtävien jakamiseen on useita eri tapoja presidentin tai monarkin ja hallituksen sekä mahdollisten uskonnollisten tai sotilaallisten johtajien välillä.⁷ Tavanomaisesti valtiojohtoon katsotaan kuuluvan valtion keskeisimmät edustajat. Heihin kuuluvat valtionpäämies (head of state) eli valtion korkea-arvoisin edustaja⁸, hallitusta johtava henkilö (head of government), kuten pääministeri, ja ulkopoliitikasta vastaava henkilö, kuten ulkoministeri (foreign minister).⁹

4. Kuten Gallant 2022, s. 20. Ks. tosin Antonio Cassese – Paola Gaeta – Laurel Baig – Mary Fan – Christopher Gosnell – Alex Whiting, *Cassese’s International Criminal Law*. Third Edition. Oxford University Press 2013, s. 278 (jossa lainkäyttö ja toimeenpano nähdään toisiinsa kytkeytyvänä).

5. Ks. Kimpimäki 2005, s. 573–576.

6. Esim. EU:n puitepäättös 2009/948/YOS rikosoikeudellisia menettelyjä koskevien toimivaltarihti-riitojen ehkäisemisestä ja ratkaisemisesta. Päätös velvoittaa jäsenvaltioiden viranomaisia neuvottelemaan ratkaisusta, jolla pyritään välttämään rinnakkaisten menettelyjen kielteiset seuraukset. Valtiot voivat esim. keskittää samaan asiaan liittyvät oikeudenkäynnit yhteen jäsenvaltioon.

7. Joanne Foakes, *The Position of Heads of State and Senior Officials in International Law*. Oxford University Press 2014, s. 29–36, 110–112. Esimerkiksi Suomen perustuslaissa alistetaan presidentin ulkopoliittinen johtajuus yhteistoiminnalle valtioneuvoston kanssa ja sodasta ja rauhasta päättäminen eduskunnan suostumukselle (93 § 1 mom.).

8. André Munro, *Head of state*. Encyclopedia Britannica osoitteessa <https://www.britannica.com/topic/head-of-state> (vierailtu 24.8.2023). Valtionpäämies, toisin kuin valtiojohto, on oikeudellinen käsite. Ks. esim. Wienin valtiosopimusoikeutta koskeva yleissopimus (SopS 33/1980) ja rajavartiolain (578/2005) 77 b §. Käsitteen sisältö tosin riippuu valtiosta. Ks. Ramona Pedretti, *Immunity of Heads of State and State Officials for International Crimes*. Brill 2014, s. 9–13.

9. Joskus koskemattomuus on ulotettu myös puolustusministeriin. Ks. jäljempänä.

Valtiojohto ei ole oikeudellisesti tarkkarajainen käsite. Se on kuitenkin hyödyllinen termi, sillä se kuvaa kaikkia niitä henkilöitä, jotka kansainvälisen oikeuden nojalla nauttivat henkilökohtaista koskemattomuutta.¹⁰ Koska rikosoikeudellisen vastuun toteuttaminen usein edellyttää poikkeusta sanotusta koskemattomuudesta, on mielekästä tarkastella juuri tätä henkilöryhmää. Emme kuitenkaan artikkelissa analysoi tarkemmin, miten rikosoikeudellinen vastuu voi jakautua valtiojohdon eri elinten välillä. Tämä kytkeytyy yleisempään vastuuperusteiden tarkasteluun, joka rajautuu tämän artikkelin aihealueen ulkopuolelle ja on myös tapauskohtainen näyttökysymys.

Artikkelissa ei keskitytä nimenomaisesti Venäjän valtiojohdon rikosoikeudelliseen vastuuseen Ukrainan konfliktista. Tällainen tarkastelu edellyttäisi syvällistä perehtymistä konfliktin erityispiirteisiin sekä Venäjän ja Ukrainan kansalliseen oikeuteen. Käytämme kuitenkin Ukrainan sotaa viitekehyksenä läpi artikkelin – onhan tätä kirjoittaessa Kansainvälinen rikostuomioistuin antanut Putinista pidätysmääräyksen, joka koskee ukrainalaisten lasten laitonta pakko-siirtoa Venäjälle.¹¹ Toivomme, että artikkeli toimii kimmokkeena tarkemmalle keskustelulle etenkin ICC:n oikeudenkäytöstä tapauksessa.

Tunnusmerkistöllisesti artikkelin tarkastelu rajoittuu kansainvälisiin ydinrikkoksiin. Emme kuitenkaan käsittele edellä kuvattua toista näkökulmaa eli sitä, millä edellytyksillä kukin tarkasteluun valituista tunnusmerkistöistä (joukkotuhonta, rikokset ihmisyyttä vastaan, sotarikokset ja hyökkäysrikos) voisi valtiojohdon toiminnassa täyttyä. Emme myöskään arvioi kolmatta edellä mainittua asiakkokonaisuutta eli vastuumuotoja.

2. Valtiojohdon kotivaltio

2.1. Useita liittymiä

Ensimmäisenä vaihtoehtona on valtiojohdon saattaminen rikosoikeudelliseen vastuuseen teoistaan siinä valtiossa, jonka valtiojohdosta on kyse, siis valtiojohdon kotivaltiossa.¹² Valtion asema kotivaltiona ei ole itsenäinen toimivalta-

10. Ks. Foakes 2014, s. 36–42, 58–98, 112–127.

11. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova (Press Release). 17.3.2023.

12. Erotuksena ”kotimaasta”, jolla viittaamme syntyperäiseen kansalaisuuteen. Esimerkiksi vain joissain valtioissa, kuten Suomi ja Amerikan yhdysvallat, presidentin tulee olla edustamansa maan syntyperäinen kansalainen. Ks. Wolfgang Babeck, *The Presidential Office: Qualification, Election and Term*, s. 179–222 teoksessa Wolfgang Babeck – Albrecht Weber (eds), *Writing Constitutions. Volume I: Institutions*. Springer 2022, s. 184–187.

peruste vaan pikemminkin luontainen lähtökohta, koska kotivaltiolla on mitä luultavimmin useita varsinaisia liittymiä oman valtiojohtonsa rikoksiin. Kotivaltion toimivalta ei tietenkään ole itsestäänselvyys, sillä ydinrikoksella voi olla kansainvälinen ulottuvuus¹³ ja valtiojohto on saattanut paeta kotivaltiostaan. Niinpä käsillä voi olla kilpailevia toimivaltaperusteita ja kotivaltion on osoitettava toimivaltansa.

Selvimmän kotivaltio voi tukeutua alueelliseen toimivaltaansa, jota yleensä pidetään vahvimpana ja hyväksytyimpänä toimivaltaperusteena. Alueellisessa toimivallassa on kaksi ulottuvuutta, subjektiivinen ja objektiivinen. Subjektiivinen toimivalta ulottuu valtion alueelle, jossa henkilö, kuten valtionpäämies, on toiminut moitittavasti. Objektiivisesti katsoen toimivalta taas on valtiolla, jonka alueelle moitittavan teon, kuten sotarikoksen, vaikutukset ovat kantautuneet. Ulottuvuuksien voidaan katsoa yhdistyvän sääntelyssä, joka yksinkertaisesti edellyttää, että mikä tahansa tunnusmerkistön mukaisista teon osista tehdään tai ilmenee valtion alueella.¹⁴

Molemmat ulottuvuudet ovat käsillä esimerkiksi silloin, kun valtiojohto tekee kotivaltiossa toimiessaan päätöksen jonkin kotivaltion kansanryhmän pakkosiirrosta – teko on tehty ja sen seuraukset ilmenevät kotivaltion alueella. Kotivaltiolla on siis vahva toimivalta syyttää valtiojohtoa rikoksesta ihmisyyttä vastaan tai sotarikoksesta. Kansainvälisten konfliktien yhteydessä tehdyille ydinrikoksille on puolestaan tyypillistä, että lainvastainen käsky on annettu kotivaltion alueella mutta sen seuraukset ilmenevät vieraan valtion alueella. Tällöin toimivalta on alueellisin perustein sekä kotivaltiolla subjektiivisesti että vieraalla valtiolla objektiivisesti. Kotivaltio voi nojata toimivaltaansa tekopaikkana, vaikka tunnusmerkistön täyttyminen olisi sidottu teon seuraukseen eli kyse olisi seurausrikoksesta.¹⁵

Toiseksi kotivaltiolla on toimivalta kansalaisuusperiaatteen eli aktiivisen henkilöperiaatteen nojalla, jos valtiojohtoon kuuluvilla on sen kansalaisuus – kuten miltei poikkeuksetta on. Tyypillisesti valtioilla on toimivalta myös pysyvästi valtiossa oleskeleviin henkilöihin riippumatta näiden kansalaisuudesta. Kansalaisuuden määrittelyssä lähtökohtana on valtion kansallinen lainsäädäntö: sen

13. Ydinrikoksella ei välttämättä ole kansainvälistä ulottuvuutta: esimerkiksi sotarikokseen voi syyllistyä myös valtionsisäisessä konfliktissa ja rikokseen ihmisyyttä vastaan joko kotivaltiossa tai ulkomailla.

14. Gallant 2022, s. 181–312. Ks. myös Cassese ym. 2013, s. 274–276; Cedric Ryngaert, Jurisdiction in International Law. Second Edition. Oxford University Press 2015, s. 49–100 ja Matti Tupamäki, Valtion rikosoikeudellisen toimivallan ulottuvuus kansainvälisessä oikeudessa. Finnish Branch of International Law Association 1999, s. 140–178.

15. Gallant 2022, s. 246. Ks. jaosta teko- ja seurausrikoksiin Jussi Tapani – Matti Tolvanen – Tatu Hyttinen, Rikosoikeuden yleinen osa. Vastuuoppi. Alma Talent 2019, s. 286–287 ja Heli Korkka-Knuts – Dan Helenius – Dan Frände, Yleinen rikosoikeus. Edita 2020, s. 116–119. Frände on aiemmin kritisoinut jakoa ja esittänyt rikosten kategorisointia vahinko- ja loukkaamisrikoksiin. Dan Frände, Yleinen rikosoikeus. Edita 2012, s. 61–64.

nojalla kansalaisuuden omaavat ovat kansalaisia myös rikosoikeudellisen toimivallan kannalta.¹⁶

Kansalaisuusperiaate nähdään yleensä toissijaisena alueperiaatteeseen nähden, ja esimerkiksi common law -maissa sitä ei yleensä edes sovelleta. Soveltamisen tarkoituksena onkin lähinnä rankaisemattomuuden välttäminen esimerkiksi tilanteessa, jossa rikoksentekijää ei voida luovuttaa tekopaikan tuomioistuimelle. Toinen soveltamistilanne kattaa valtioiden lainkäyttövallan ulkopuolella, kuten aavalla merellä, tehdyt rikokset.¹⁷ Valtiojohdon rikosvastuun kannalta periaatteella on kuviteltavissa joitain alueperiaatteesta riippumattomia sovellutuksia, kuten tilanne, jossa valtiojohto on ohjannut laittomia sotatoimia kotivaltionsa ulkopuolelta.

2.2. Haasteina valtiojohdon erityisasema ja tuomioistuinten puolueettomuus

YK:n Kansainvälinen tuomioistuin (International Court of Justice, ICJ) on jäljempänä tarkemmin käsiteltävässä Arrest Warrant- eli Yerodia-tapauksessa vahvistanut, ettei valtiojohto kansainvälisen oikeuden nojalla nauti koskemattomuutta kotivaltiossaan.¹⁸ Kuitenkin virassa olevan valtiojohdon rikosoikeudellinen vastuu voi sen kotivaltiossa poiketa muiden kansalaisten vastuusta niin, että kansallisessa lainsäädännössä, etenkin perustuslaissa, on asetettu valtiojohtoon kuuluvien syyttämiseksi erityisehtoja tai -menettelyjä. Koska valtiot voivat säätää asiasta haluamallaan tavalla ottaen toki huomioon kansainväliset velvoitteensa, tarkempi tarkastelu edellyttäisi oikeusvertailua. On kuitenkin ilmeistä, että perustuslailliset erityisehdot tai -menettelyt lienevät enemmänkin sääntö kuin poikkeus: valtiojohdon syyttäminen on siis vaikeampaa kuin muiden kansalaisten.¹⁹

Jos esimerkiksi Suomessa²⁰ ministerin epäillään syyllistyneen lainvastaiseen menettelyyn virkatoimessa, syytteen nostaminen edellyttää luonnollisesti syy-

16. Gallant 2022, s. 345–347, 368–383. Ks. myös Cassese ym. 2013, s. 276; Ryngaert 2015, s. 104–110 ja Tupamäki 1999, s. 249–264.

17. Gallant 2022, s. 345–347, 360–364 ja Ryngaert 2015, s. 104–110. Esimerkiksi Suomen rikoslaisessa (RL 5:11) edellytetään kaksoisrangaistavuutta, eli teon tulee olla rangaistava sekä Suomen että tekopaikan lain mukaan.

18. Case Concerning the Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium). Judgement of 14.2.2002. ICJ Reports 2002, s. 3–35, kohta 61.

19. Ks. Ajla Škrbić, Immunity of Heads of State under Constitutional Law. Max Planck Encyclopedia of Comparative Constitutional Law. Oxford University Press 2019.

20. Suomessa valtiojohdon syyttäminen on verraten vaikeaa. Ks. Matti Kuusimäki, Syyteharkinnan tekemisen ei tulisi kuulua eduskunnalle. Helsingin sanomat 28.2.2021 osoitteessa <https://www.hs.fi/sunnuntai/art-2000007823433.html> (vierailtu 24.8.2023).

teharkintaa ja syytekynnyksen ylittymistä.²¹ Tämän lisäksi menettelyllisesti vaaditaan perustuslakivaliokunnan kannanottoa ja eduskunnan päätöstä. Tunnusmerkistön täyttymisen ohella edellytetään, että ministeri ”tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta on olennaisesti rikkonut ministerin tehtävään kuuluvat velvollisuutensa tai menetellyt muutoin virkatoimessaan selvästi lainvastaisesti”.²² Syyte tasavallan presidentin maan- tai valtiopetosrikoksesta tai rikoksesta ihmisyttöä vastaan edellyttää eduskunnan päätöstä kolmen neljäsosan määräänemistöllä; muissa tapauksissa presidentin virkatoimesta ei saa ylipäätään nostaa syytettä. Valtiojohdon syytteet käsitellään valtakunnanoikeudessa, joka on erityistuomioistuin.²³

Jos valtiojohto ylipäätään ryhtyy ydinrikoksiin, on valtio yleensä tilanteessa, jossa valtiojohdon ei nähdä toimivan laittomasti taikka jossa sitä ei kyetä syyttämään rikoksista. Tällöin esteenä ei ole valtiojohdon lainsäädännöllinen erityisasema vaan vallan keskittyminen. Tätä kirjoittaessa ei esimerkiksi ole viitteitä siitä, että Venäjällä käynnistettäisiin tutkinta valtion tämänhetkisen johdon syyllistymisestä hyökkäysrikoksiin tai rikoksiin ihmisyttöä vastaan, vaikka rikosprosessille olisi selvät perusteet. Valtiojohdon asettaminen vastuuseen kotivaltiossaan voikin käytännössä tulla kyseeseen vasta vallan vaihduttua, jolloin kyse on entisestä valtiojohdosta.

Kun kyseessä on entinenkin valtiojohto, esteeksi voi muodostua se, että epäillyt ovat viranomaisten tavoittamattomissa, koska he ovat siirtyneet kapinallisiksi. Esimerkiksi Kambodžan punakhmerit valtansa menetettyään (1979) kävivät yli vuosikymmenen sissisotaa maan uutta hallintoa vastaan. Kapinallisojohtajat antautuivat vasta 1990-luvun lopulla, ja kesti 2010-luvulle asti, ennen kuin heidät saatiin oikeuden eteen vastaamaan 70-luvulla tekemistään rikoksista.²⁴

On myös mahdollista, että valtiojohto pakenee syytteitä vieraaseen valtioon. Tällöin esteenä ovat kilpailevat toimivaltaperusteet, kuten kotivaltion subjektiivinen alueperiaate ja pakovaltion universaaliperiaate sekä mahdollisesti puuttuvat tai rajoitetut luovutussopimukset: voidaanko epäiltyä luovuttaa kotivaltioon oikeusprosessia varten? Vierias valtio saattaa olla suotuisa entistä valtiojohtoa kohtaan²⁵ ja suojata siihen kuuluvia muun muassa myöntämällä heille maan kansalaisuuden.²⁶ Esimerkiksi Perun entinen presidentti, Alberto Fujimori, pa-

21. Ministeriasiansa syyteharkinnan tekee valtakunnansyyttäjä.

22. Suomen perustuslain (731/1999) 101 ja 114–116 § ja valtakunnanoikeudesta ja ministerivas-
tuasioiden käsittelystä annetun lain (196/2000) 3–5 ja 10 §.

23. Suomen perustuslain (731/1999) 101 ja 113 §.

24. Ks. Khmer Rouge. Encyclopaedia Britannica osoitteessa <https://www.britannica.com/topic/Khmer-Rouge> (vierailtu 24.8.2023).

25. Ks. esim. Miguel João Costa, *Extradition Law: Reviewing Grounds for Refusal from the Classic Paradigm to Mutual Recognition and Beyond*. Brill 2019.

26. Joskin ICJ:n oikeuskäytännön perusteella kansainvälinen oikeus rajaa kansalaisuuden kansain-
välisiä oikeusvaikutuksia. *Nottebohm Case (Liechtenstein v. Guatemala)*. Second Phase, Judge-
ment of 6.4.1955. ICJ Reports 1955, s. 4. Ks. Tupamäki 1999, s. 252–254, 264. Kansainvälisessä

keni isovanhempiansa kotimaahan Japaniin välttääkseen häneen kohdistuvat syytteet, joissa oli kyse muun muassa rikoksista ihmisyyttä vastaan. Fujimorille myönnettiin Japanin kansalaisuus, eikä maa suostunut luovuttamaan häntä Peruuun. Vasta Fujimorin matkustettua Chileen hänet voitiin pidättää ja saattaa oikeuden eteen.²⁷

Luovuttaminenkaan ei ole tae onnistuneesta oikeusprosessista. Esitutkinnan käynnistäminen voi herättää ristiriitoja, eikä kriisistä toipuvalla valtiolla välttämättä ole riittäviä resursseja tai valmiuksia vaativien oikeudenkäyntien toteuttamiseen. Niinpä uusi valtiojohto voi kokea helpommaksi sen, että oikeudenkäynti järjestetään toisaalla. Syytettyjen oikeusturvan tai turvallisuuden kannalta tämä voi olla jopa välttämätöntä, sillä vallan vaihtuminen helposti johtaa teloituksiin tai mielivaltaisiin oikeusprosesseihin.

Sanottu ongelma värittääkin tapauksia, joissa kotivaltio on ulottanut toimivaltansa entiseen valtiojohtoonsa. Tunnetuin esimerkki lienee Irakin entisen presidentin, Saddam Husseinin, kuolemantuomio²⁸ – olkoonkin, ettei kyse ollut puhtaasti kansallisesta vaan niin sanotusta kansainvälistetystä tuomioistuimesta.²⁹ Toisen maailmansodan jälkeen Unkarin entinen pääministeri, László Bárdossy, tuomittiin niin ikään kuolemaan kotivaltiossaan. Kummassakaan tapauksessa epäiltyjen syyllisyydestä tuskin oli epäselvyyttä, mutta silti kyse oli voittajien oikeudesta eikä puolueettomasta oikeudenmukaisuudesta: menetteilyssä oli näytösoikeudenkäynnin piirteitä.³⁰

Edellä mainittua Fujimorin oikeudenkäyntiä on oikeuskirjallisuudessa pidetty vahvana osoituksena kansallisten tuomioistuinten kyvystä saattaa entinen valtiojohtonsa vastuuseen rikoksistaan.³¹ Toisaalta tapauksen myöhempi kehitys – Fujimorin armahtaminen, joka ensin kumottiin Perun korkeimmassa oikeudessa mutta sittemmin vahvistettiin perustuslakituomioistuimessa – nostaa esille uuden ongelman eli sen, että tuomittu saatetaan vallan jälleen vaihduttua armahtaa poliittisin perustein.³²

oikeudessa ei tosin ole yksiselitteisesti vahvistettu oikeusohjeen soveltuvan rikosoikeudelliseen toimivaltaan. Ks. Gallant 2022, s. 375.

27. Ks. Jo-Marie Burt, *Guilty as Charged: The Trial of Former Peruvian President Alberto Fujimori for Human Rights Violations*. *The International Journal of Transitional Justice* 3(3) 2009, s. 384–405.

28. Ks. Case No. 1/C 1/2005, *Judgment of the Dujail Trial at the Iraqi High Tribunal*.

29. Ks. tarkemmin jäljempänä.

30. Ks. Miranda Sissons – Marieke Wierda, *Political Pedagogy, Baghdad Style: The Dujail Trial of Saddam Hussein*, s. 233–274 teoksessa Ellen L. Lutz – Caitlin Reiger (eds), *Prosecuting Heads of State*. Cambridge University Press 2009 ja Pál Pritz, *The War Crimes Trial of Hungarian Prime Minister László Bárdossy*. Columbia University Press 2005, s. 75–116.

31. Ks. Burt 2009.

32. Ks. Javier A. de Belaunders de Cárdenas, *En defensa de la justicia: explicando la improbable inaplicación judicial del indulto y derecho de gracia del condenado por graves violaciones a los derechos humanos Alberto Fujimori*. *Derecho PUCP* 85 2020, s. 413–472.

Vakaviinkin rikoksiin syyllistyneet valtiojohtajat ovat kotivaltiossaan usein ristiriitaisia hahmoja, jotka voivat nauttia merkittävää suosiota.³³ Tukeutuminen kotivaltion toimivaltaan on siten riskialtista, koska se voi kiihdyttää polarisaatiota tai johtaa odottamattomiin seurauksiin. Tältä kannalta myöskään Ukrainan tapauksessa ei liene toivottavaa, että – kun valta Venäjällä ylipäättään vaihtuu – Putinin ja muun valtiojohdon oikeudenkäynti jäisi yksin venäläisen oikeuslaitoksen toteutettavaksi.

3. Vieras valtio

3.1. Liittymään perustuva ja universaali toimivalta

Rikosvastuuta voidaan pyrkiä toteuttamaan myös vieraassa valtiossa. Vieraan valtion toimivalta voi perustua siihen, että sillä on jokin liittymä valtiojohdon kansainvälisiin rikoksiin. Edellä jo käsiteltiin alueperiaatetta, jonka mukaan toimivalta nojaa siihen, että rikos on tehty tai sen vaikutukset ilmenevät valtion alueella. Jos valtiojohdon ydinrikokset on tehty muualla kuin kotivaltiossa tai niiden vaikutukset ulottuvat vieraan valtion alueelle, voi vieras valtio perustaa toimivaltansa tähän liittymään.³⁴ Näin on esimerkiksi hyökkäysrikoksen tapauksessa tai tilanteessa, jossa lainvastaiset sotatoimet kohdistuvat vieraan valtion alueella sijaitsevaan siviiliväestöön.

Vaihtoehtoinen toimivaltaperuste on suojelu- eli reaaliperiaate. Tällöin liittymänä on vain rikosten kohdistuminen valtioon itseensä tai sen eräisiin intresseihin.³⁵ Ydinrikoksista hyökkäysrikoksen tapauksessa voitaisiin vedota suojeluperiaatteeseen, koska hyökkäyssota kohdistuu valtioon itseensä. Tällöin periaate on kuitenkin päällekkäinen objektiivisen alueperiaatteen kanssa. Itsenäisenä periaatteena suojeluperiaate kattaa lähinnä sellaisen valtion etuun kohdistuvan toiminnan, kuten vakoilun, joka ei tapahdu valtion alueella tai josta ei siellä aiheudu suoraa, todennettavissa olevia vaikutuksia.³⁶

Kansalaisuus- eli passiivisen henkilöperiaatteen nojalla valtio voi käyttää rikosoikeudellista toimivaltaa yksin sillä perusteella, että rikos kohdistuu sen

33. Suosio voi perustua esimerkiksi siihen, että oikeusvaltioperiaatteet sivuuttamalla (ja siten syyllistymällä rikoksiin) hallitus kykenee hillitsemään järjestäytyntä rikollisuutta ja vallankaappauksia.

34. Gallant 2022, s. 204–206, 215–224. Ks. myös Cassese ym. 2013, s. 274; Ryngaert 2015, s. 77–79 ja Tupamäki 1999, s. 175–178.

35. Gallant 2022, s. 409–440. Ks. myös Cassese ym. 2013, s. 273; Ryngaert 2015, s. 114–119 ja Tupamäki 1999, s. 264–331, 346–352.

36. Gallant 2022, s. 411–413.

kansalaisiin. Vieras valtio voi siis pyrkiä käyttämään toimivaltaansa esimerkiksi siksi, koska valtiojohdon käskemät sortotoimet ovat kohdistuneet sen kansalaisiin. Toimivalta uhrin kansalaisuuden perusteella on kuitenkin kansainvälisesti kiistanalainen doktriini, sillä se ”kilpailee” vahvempien ja ennalta arvattavampien toimivaltaperusteiden kanssa.³⁷ Niinpä esimerkiksi laajamittaisten rikosten, kuten rikosten ihmisyyttä vastaan, tilanteessa olisi kyseenalaista, jos valtio käyttäisi toimivaltaa yksin sillä perusteella, että uhrien joukossa oli joitain sen kansalaisia.

Vieras valtio voi myös perustaa toimivaltansa universaaliperiaatteeseen. Tämä toimivaltaperuste ei edellytä mitään liittymää, vaan universaalitoimivalta soveltuu tekopaikasta taikka tekijän tai uhrin kansalaisuudesta riippumatta. Periaatteen nojalla mikä tahansa valtio voi siis pyrkiä ulottamaan (tai sillä on peräti velvollisuus ulottaa) rikosoikeudellisen toimivaltansa kehen tahansa. Ainoa yleinen edellytys on, että henkilön epäillään syyllistyneen universaalitoimivallan soveltamisalan alaiseen rikokseen.³⁸

Tarkasteltaessa kansainvälisiä rikoksia on universaaliperiaate erityisen olennainen, sillä ydinrikosten katsotaan melko yleisesti kuuluvan periaatteen soveltamisalaan. Toki todellisuudessa soveltamisala riippuu kansainvälisestä ja kansallisesta oikeudesta, etenkin siitä, mistä rikoksesta on kyse, miten toimivallasta on säädetty ja mihin kansainvälinen tapaoikeus velvoittaa. Joidenkin ydinrikosten, kuten Geneven yleissopimusten tarkoittamien törkeiden rikosten³⁹, katsotaan globaalisti kuuluvan universaaliperiaatteen alaan. Sen sijaan muiden sotarikosten ja hyökkäysrikoksen osalta toimivallan käyttöön liittyy rajoituksia.⁴⁰

Universaalitoimivallan kaltaista toimivaltaa ilmentää myös sijaislainkäytön periaate. Tällöin valtio toteuttaa rikosvastuuta toisen toimivaltaisen (esimerkiksi tekopaikan) valtion puolesta tilanteessa, jossa kyseinen valtio sitä pyytää tai syytettyä ei voida luovuttaa mainittuun toimivaltaiseen valtioon. Kyse on siis avustamisesta ja yhteistyöstä. Universaalitoimivallan tai sijaislainkäytön omaksumisen ja soveltamisen taustalla on usein valtiosopimukseen otettu *aut dedere aut iudicare* -velvoite, joka ei itsessään luo valtiolle toimivaltaa mutta joka velvoittaa valtion joko suorittamaan syyteharkinnan tai luovuttamaan alueellaan oleskelevan epäillyn toiseen valtioon.⁴¹

37. Gallant 2022, s. 441–448. Ks. myös Cassese ym. 2013, s. 277; Ryngaert 2015, s. 110–113 ja Tupamäki 1999, s. 331–343.

38. Ks. Aisling O’Sullivan, *Universal Jurisdiction in International Criminal Law: The Debate and the Battle for Hegemony*. Routledge 2017 ja Kimpimäki 2005. Ks. myös Cassese ym. 2013, s. 278–281; Gallant 2022, s. 461–528; Ryngaert 2015, s. 126–135 ja Tupamäki 1999, s. 352–411.

39. Mm. Geneven sopimus siviilihenkilöiden suojelemisesta sodan aikana (SopS 8/1955), 147 artikla.

40. Gallant 2022, s. 477–483.

41. Gallant 2022, s. 518–524. Ks. myös Cassese ym. 2013, s. 281–289; Kimpimäki 2005, s. 4, 71–79, 113–120 ja Ryngaert 2015, s. 121–125.

3.2. Esteenä valtiojohdon koskemattomuus vieraassa valtiossa

3.2.1. Koskemattomuuden muodot, oikeusperusta ja ulottuvuus

Vieraan valtion tuomioistuinten lainkäyttövallan alaa rajaa etenkin valtiojohdon rikosoikeudellinen koskemattomuus. Kuten ICJ on Arrest Warrant -tapauksessa todennut, vaikka valtiolla olisi toimivalta rikokseen nähden, sen tulee kunnioittaa valtiojohdon koskemattomuutta.⁴² Koskemattomuutta on kahdenlaista: tehtäviin liittyvää (*ratione materiae*) ja henkilökohtaista (*ratione personae*). Valtiojohdolla on lähtökohtaisesti koskemattomuus molemmilla perusteilla.⁴³

Tehtäviin liittyvän koskemattomuuden tarkoituksena on suojata valtion virkatoimien suorittamista. Koskemattomuus ei perustu sitä nauttivien henkilöiden asemaan vaan siihen, että heidän virkatoimensa edustavat valtiota. Tällaisista toimista virkahenkilöitä ei voida saattaa vastuuseen vieraan valtion tuomioistuimissa, ei edes sen jälkeen, kun he ovat siirtyneet toisiin tehtäviin. Koskemattomuus *ratione materiae* ei kuitenkaan yksin estä henkilön syyttämistä valtion tehtäviin liittymättömistä, yksityishenkilönä tehdyistä teoista.⁴⁴

Henkilökohtaisen koskemattomuuden tarkoituksena taas on turvata valtion edustajien mahdollisuus toimia ulkomailla ja edistää siten valtion tehtävien tehokasta hoitamista. Koskemattomuus perustuu henkilön asemaan valtiojohdossa, ja se on luonteeltaan väliaikaista ja kestää vain henkilön toimikauden ajan. Tämän jälkeen sovelletaan tehtäviin liittyvää koskemattomuutta. Toisaalta henkilökohtaista koskemattomuutta ei ole rajattu virkatoimiin, vaan kyseessä on täysi suoja vieraiden valtioiden rikosoikeudelliselta toimivallalta.⁴⁵ Se vastaa diplomaattisten edustajien suojaa.⁴⁶

Molemmat koskemattomuuden muodot kytkeytyvät valtion itsensä koskemattomuuteen eli siihen, ”ettei valtiota voida suostumuksetaan haastaa toisen valtion tuomioistuimeen”.⁴⁷ Tämä taas kytkeytyy valtioiden suvereniteettiin.

42. Arrest Warrant (Judgement), kohta 59.

43. Pedretti 2014, s. 304, 307. Ks. myös Cassese ym. 2013, s. 318–319; Robert Cryer – Håkan Friman – Darryl Robinson – Elizabeth Wilmshurst, *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*. Cambridge University Press 2014, s. 542–543 ja Tupamäki 1999, s. 148.

44. Pedretti 2014, s. 14–25. Ks. myös Cassese ym. 2013, s. 318–319 ja Cryer ym. 2014, s. 546–552.

45. Pedretti 2014, s. 25–52. Ks. myös Cassese ym. 2013, s. 319–322 ja Cryer ym. 2014, s. 552–565.

46. Diplomaattisia suhteita koskevan Wienin yleissopimuksen (SopS 4/1971) mukaan diplomaattia ei saa pidättää eikä hänen vapauttaan muutoinkaan riistää: hän on vapaa vastaanottajavaltion rikosoikeudellisesta tuomiovallasta.

47. Hakapää 2010, s. 279. Ks. tarkemmin esim. Rosanne van Alebeek, *The Immunity of States and Their Officials in International Criminal Law and International Human Rights Law*. Oxford University Press 2008, s. 105–143 ja Hazel Fox – Philippa Webb, *The Law of State Immunity*. Third Edition. Oxford University Press 2013.

Koskemattomuus siten, toisin kuin diplomaateilla, perustuu yksinomaan kansainväliseen tapaoikeuteen eikä valtiosopimuksiin.⁴⁸

Kuten edellä on todettu, koskemattomuuden katsotaan yleensä koskevan valtionpäämiestä, pääministeriä ja ulkoministeriä eli valtiojohtoa. Tämä on vaikiintunut kansainvälisen tapaoikeuden sääntö, minkä ICJ on Arrest Warrant -tapauksessa vahvistanut. Etenkin ulkoministerin tehtävien hoito edellyttää mahdollisuutta matkustaa vapaasti ulkomailla.⁴⁹ Kansallisessa oikeuskäytännössä henkilökohtainen koskemattomuus on saatettu ulottaa myös puolustusministeriin, jos hänen toimenkuvansa on edellyttänyt matkustamista ja sitä on pidetty limittävänä ulkoministerin tehtävien kanssa.⁵⁰ Arviointia ei siten tarvitse rajata henkilön tehtävänimikkeeseen vaan huomioon voidaan ottaa myös immunitetin tarkoitus.

On syytä huomata, että valtiojohdon kotivaltio voi halutessaan luopua vaatimasta koskemattomuuden kunnioittamisesta.⁵¹ Kansainvälinen oikeus ei sinänsä salli tehtävään liittyvän koskemattomuuden peruuttamista, koska kyse on valtion eikä sen johdon (henkilökohtaisista) toimista; valtio voi pikemminkin ilmoittaa, että valtiojohto on tietyissä toimissa ylittänyt toimivaltansa tai muuten rikkonut lakia, eikä siten koskemattomuus ulotu näihin tekoihin.⁵² Sen sijaan henkilökohtainen koskemattomuus voidaan peruuttaa koska tahansa.⁵³

3.2.2. *Virassa olevan valtiojohdon koskemattomuus*

Oikeuskäytännössä ja -kirjallisuudessa on arvioitu sitä, ulottuuko valtiojohdon koskemattomuus myös vakavimpiin kansainvälisiin rikoksiin. Keskeisin tapaus tältä osin on edellä mainittu Arrest Warrant. Tapauksessa belgialainen tutkintatuomari oli antanut kansainvälisen pidätysmääräyksen, joka koski määräyksen antamishetkellä Kongon ulkoministerinä toiminutta Abdulaye Yerodia Ndombasia. Pidätysmääräys koski Yerodian pitämiä väitetyistä rotuvihaan yllyttäneistä julkisista puheista. Belgia katsoi, että kyseiset puheet olivat Belgian lain nojalla rangaistavia sotarikoksina ja rikoksina ihmisyyttä vastaan. Kongo protestoi Belgian toimivallan käyttöä ja toi asian Kansainvälisen tuomioistuimen ratkaistavaksi.⁵⁴

48. Pedretti 2014, s. 57–88.

49. Arrest Warrant (Judgement), kohdat 51–55.

50. Application for Arrest Warrant Against General Shaul Mofaz, 12.2.2004. 53 ICLQ 769.

51. Arrest Warrant (Judgement), kohta 61.

52. Alebeek 2008, s. 130–135. Kirjoittaja kritisoikin tapaa, jolla Filippiinit 1980-luvulla vallanvaihdon jälkeen peruutti entisen presidenttinsä Ferdinand Marcosin ja hänen vaimonsa tehtävään liittyvän koskemattomuuden.

53. Alebeek 2008, s. 181–182 ja Pedretti 2014, s. 82–85.

54. Arrest Warrant (Judgement), kohdat 13–21. Ks. tarkemmin Minna Kimpimäki, Rikosoikeudellinen koskemattomuus ja universaalitoimivalta sotarikosten ja ihmisyyttä vastaan tehtyjen rikosten yhteydessä. Defensor Legis 6/2002, s. 976–987.

Tuomioistuin päätyi ratkaisussaan siihen, että pidätysmääräys oli kansainvälisoikeudellisesti katsoen laiton, sillä se loukkasi ulkoministerin koskemattomuutta ja siten vaikutti Kongon kykyyn pitää yllä kansainvälisiä suhteitaan. Määräys oli laiton siitä huolimatta, että Yerodia ei ratkaisun antamishetkellä ollut enää Kongon ulkoministeri.⁵⁵ Ratkaisu siis vahvistaa sitä, että virassa olevalla valtiojohdolla on vieraisissa valtioissa koskemattomuus myös silloin, kun kyse on kansainvälisistä rikoksista. Ratkaisussa ei käsitteellisesti vahvisteta eroa tehtäviin liittyvän ja henkilökohtaisen koskemattomuuden välillä, vaan siinä viitataan yksinkertaisesti koskemattomuuteen.

ICJ:n mukaan ulkoministerin koskemattomuudesta ei kansainvälisen tapaoikeuden nojalla voida poiketa. Ainakaan virassa olevaa ministeriä ei voida syyttää sotarikoksista tai rikoksista ihmisyyttä vastaan. Tuomioistuin ei löytänyt poikkeukselle tukea valtiokäytännöstä taikka kansallisesta lainsäädännöstä tai tuomioistuinratkaisuksista. Tuomioistuin korosti, ettei kansainvälisten rikostuomioistuinten perussäännöistä⁵⁶ voida johtaa kansallisia tuomioistumia sitovaa tapaoikeutta. Niinpä käsillä olevien konfliktien, kuten Ukrainan sodan, osapuolivaltioiden johtoa ei sen virassa ollessa saisi tuomita rikoksistaan vieraan valtion kansallisessa tuomioistuimessa. Koskemattomuusnormin rikkominen voisi horjuttaa valtiosuhteiden hoitamista yleisellä tasolla.

3.2.3. Entisen valtiojohdon koskemattomuus

Arrest Warrant -ratkaisussa vahvistettiin virassa olevan valtiojohdon koskemattomuus. Entisen valtiojohdon koskemattomuuteen ICJ ottaa sivumennen kantaa toteamalla, että toimikauden päättyessä ulkoministeri ei enää nauti täydellistä koskemattomuutta (engl. ”all of the immunities”) vieraisissa valtioissa. Tuomioistuin myös erittelee, ettei koskemattomuus kata toimikautta edeltäviä tai sen jälkeisiä tekoja taikka yksityisiä toimia.⁵⁷

Ratkaisu implikoi, että koskemattomuus kattaa kaikki toimikauden aikana tehdyt virkatoimet. Niinpä jos valtiojohto toimikautensa aikana syyllistyy rikoksiin, kansainvälisen tapaoikeuden nojalla heitä ei voida syyttää näistä teoista – ei vaikka kyse olisi ydinrikoksista. Tätä valtioiden toimivaltaa rajoittavaa näkemystä tukee YK:n kansainvälisen oikeuden komitean (International Law Commission, ILC) vuonna 1997 julkaisema selvitys, jonka mukaan koskemattomuus koskisi myös laittomia ja toimivallan ylittäviä tekoja. Ne ovat kaikesta riippumatta virkatoimia, eivät yksityisiä toimia.⁵⁸

55. Arrest Warrant (Judgement), kohdat 70–71 ja 76.

56. Perussääntöihin sisältyy määräys, jonka mukaan henkilön virallinen asema valtiojohdossa ei vapauta häntä rikosoikeudellisesta vastuusta. Ks. esim. Rooman perussääntö (SopS 56/2002), 27(2) artikla.

57. Arrest Warrant (Judgement), kohta 61.

58. UN Document A/CN.4/631, kohta 29.

Kansallisessa oikeuskäytännössä ja oikeuskirjallisuudessa kannatusta on kuitenkin saanut päinvastainen näkemys: koskemattomuus ei suojaa entistä valtiojohtoa syytteiltä, jotka koskevat toimikauden aikana tehtyjä vakavia kansainvälisiä rikoksia. Tunnetuin tapaus on 1990-luvun lopulta ja koskee Chilen entistä presidenttiä, Augusto Pinochetia. Pinochetia vastaan nostettiin Espanjassa syytteitä hänen valtakaudellaan Chilessä tehdystä joukkotuhonnasta, terrorismista, panttivangin ottamisesta ja kidutuksesta. Kun Pinochet matkusti terveysyrystä Isoon-Britanniaan, hänet pidätettiin, mikä perustui Espanjan antamaan kansainväliseen pidätysmääräykseen. Espanja pyysi brittiviranomaisia luovuttamaan Pinochetin Espanjaan.⁵⁹

Asiaa käsiteltiin lopulta parlamentin ylähuoneessa eli House of Lordsissa, joka tuolloin vielä toimi tuomioistuimena. Ylähuone vahvisti äänestysratkaisuisaan⁶⁰, että Pinochet tulee luovuttaa Espanjaan. Ratkaisu perustui kidutuksen vastaiseen yleissopimukseen.⁶¹ Lordi Browne-Wilkinsonin kannanottoa mukailleen on ensinnäkin niin, ettei kidutus voi olla virkatoimi, johon kytkeytyy tehtäväperusteinen koskemattomuus. Vastuuta näin vakavista teoista ei voida ”ulkoistaa” valtiolle.⁶² Vastaavaan argumentaatioon nojasi 90-luvun lopulla Amsterdamin valitustuomioistuimien tapauksessa, joka koski Surinamen entistä sotilasjohtajaa, Dési Boutersea. Boutersea syytettiin sotilasjuntan 1980-luvulla tekemistä kidutus- ja henkirikoksista.⁶³

Toiseksi Browne-Wilkinsonin mukaan tehtäviin liittyvä koskemattomuus ei voi ulottua kidutukseen siitäkään syystä, että yleissopimuksen 1(1) artiklan mukaiseen kidutukseen voi ylipäättään syyllistyä vain ”virkamies tai muu virallisessa asemassa toimiva henkilö”. Jos vain viranomaiset voivat syyllistyä kidutukseen mutta samalla heidän koskemattomuutensa ulottuu näihin tekoihin, ei ketään voida syyttää kidutuksesta muualla kuin kotivaltiossaan tai sen luvalla. Tämä

59. Ks. yleisesti Reed Brody – Michael Ratner (eds), *The Pinochet Papers: The Case of Augusto Pinochet in Spain and Britain*. Kluwer Law International 2000 ja Cath Collins, *Human Rights Trials in Chile during and after the “Pinochet Years”*. *The International Journal of Transitional Justice* 4(1) 2009, s. 67–86.

60. Asiaa käsiteltiin kahdessa ratkaisussa, joista ensimmäinen – *R v. Bow St Metropolitan Stipendiary Magistrate (Pinochet I)*, 25 November 1998, 3 WLR 1456 – kumottiin, koska yksi tuomareista todettiin jälkikäteen esteelliseksi.

61. Kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastainen yleissopimus (SopS 60/1989).

62. *R v. Bow St Metropolitan Stipendiary Magistrate (Pinochet III)*, 24 March 1999, 2 WLR 827.

63. *Complainants: R. Wijngaarde and R.A. Hoost*, 20 November 2000, NJ (2001) No. 51. L.A.N.M. Barnhoorn, *Netherlands Judicial Decisions Involving Questions of Public International Law, 1999–2000*, s. 233–327 teoksessa Niels Blokker (ed.), *Netherlands Yearbook of International Law, Volume 32 2001*. TMC Asser Press 2002, s. 277. Ks. tarkemmin L. Zegveld, *The Boutersea Case*. Mainittu teos, s. 97–118.

tekisi tyhjäksi sopimuksen 2 artiklan toimivaltamääräykset ja laajemmin katsottuna koko sopimuksen tarkoituksen.⁶⁴

Tämä näkemys toistui sveitsiläisen liittovaltio tuomioistuimen ratkaisussa vuonna 2012. Ratkaisussa vahvistettiin, että Algerian entistä puolustusministeriä Khaled Nezzaria voidaan syyttää tämän toimikautensa aikana väitetyistä tekemistä sotarikoksista. Tuomioistuimen mukaan laaja, myös entistä valtiojohtoa suojeleva koskemattomuus estää vakaviin rikoksiin puuttumisen ja on siten ristiriidassa kansainvälisen oikeuden perustavanlaatuisen arvojen kanssa. Oikeusjärjestelmä ei samanaikaisesti voi – tai pikemminkin sen ei tulisi – pitää joitain tekoja *jus cogensin* vastaisena mutta estää niiden tekijöiden saattamisen vastuuseen.⁶⁵

Mainitut tapaukset argumentoivat rohkeasti rikosvastuun puolesta, mutta niiden merkitys on valitettavasti jäänyt vähäiseksi: yhdessäkään syytetyn rikosvastuu ei ole lopulta toteutunut toivotulla tavalla. Pinochetin luovuttaminen Espanjaan estyi hänen heikon terveydentilansa vuoksi. Syytetty palasi Chileen, jossa hän menehtyi vuonna 2006. Boutersen syyttämistä koskeva ratkaisu taas kumottiin Alankomaiden korkeimmassa oikeudessa.⁶⁶ Bouterse, joka toimi Surinamen presidenttinä vuosina 2010–2020, oleskelee kotimaassaan, jossa syytteet 80-luvun rikoksista ovat ajautuneet valituskierteeseen.⁶⁷ Sveitsissä tuomittu Nezzar taas on paennut syytteitä kotimaahansa Algeriaan. Eräiden uutislähteiden mukaan Nezzar on kuolemansairas, ja maan puolustusvoimat ovat siirtäneet hänet arestiin kotikyläänsä.⁶⁸ Oikeuskäytännön perusteella ei siten ole realistista luottaa siihen, että entinen valtiojohto kyettäisiin universaaliperiaatteen nojalla saattamaan rikosvastuuseen missä tahansa valtiossa.

3.3. Oikeudenkäyttö asianosaisen poissaolosta huolimatta

Vieraan valtion toimivallan käytön ilmeisin este on yleensä se, ettei epäiltyä valtion johtoon kuuluvaa henkilöä koskaan tavata vieraan valtion alueella. Tällöin kyse on ensinnäkin siitä, voidaanko henkilöä vastaan käydä oikeusprosessia hänen poissaolostaan huolimatta (*in absentia*).

Oikeudenkäyttö *in absentia* on kiistanalaista kansainvälisoikeudellisesti ainakin silloin, kun kyse on universaaliperiaatteen käytöstä. Koska universaali-

64. R v. Bow St Metropolitan Stipendiary Magistrate (Pinochet III).

65. A. v. Ministère Public de la Confédération, B and C. 25 July 2012, TPF BB.2011.140.

66. Ks. Zegveld 2001.

67. Desi Bouterse: Suriname court seeks to uphold ex-president's sentence. BBC 1.2.2023 osoitteessa <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-64478795> (vierailtu 24.8.2023).

68. General Khaled Nezzar in his hometown during his last days. Atalayar 12.8.2023 osoitteessa <https://www.atalayar.com/en/articulo/politics/general-khaled-nezzar-in-his-hometown-during-his-last-days/20230812154317189501.html> (vierailtu 24.8.2023).

periaate sallii toimivallan ulottamisen rikoksiin ja rikoksentekijöihin, joihin nähden valtiolla ei ole mitään liittymää, ovat riskinä muun muassa vaikeat, hitaat ja kalliit oikeusprosessit.⁶⁹ Oikeuskäytännössä ja -kirjallisuudessa⁷⁰ esiintyykin asiasta eriäviä näkemyksiä. Jugoslavia-tuomioistuin (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, ICTY) vaikuttaa linjanneen Furundžija-tapauksessa, että jokaisella valtiolla on oikeus käsitellä (vain) sellaisten henkilöiden rikoksia, jotka ovat läsnä sen toimivaltaan kuuluvalla alueella.⁷¹ Sen sijaan Arrest Warrant -tapauksen erillisissä ja eriyissä mielipiteissä esiintyi vastakkainen näkemys, jonka mukaan mikään ei estä valtioita käyttämästä universaalitoimivaltaa *in absentia*, joskin tällaiselle menettelylle on asetettava omat reunaehdonsa.⁷²

Asiaan vaikuttaa myös toimivaltaa käyttävän valtion lainsäädäntö, joten kysymys on siitä, voidaanko sen mukaan syyttää tai tuomita henkilöitä, jotka oleskelevat valtion alueen ulkopuolella. Kysymys on kaksijakoinen. Yhtäältä kyse on siitä, tuleeko toimivallan käyttö ylipäätään kyseeseen, ja toisaalta taas siitä, voidaanko rikosasia käsitellä vastaajan poissaolosta huolimatta. Esimerkiksi Suomessa (RL 1:7.1) universaalitoimivaltaan ei liity oleskeluvaatimusta mutta vakavia rikosasioita ei voida käsitellä tuomioistuimissa ilman vastaajan läsnäoloa. Sen sijaan esimerkiksi Ranskassa jo universaaliperiaatteen alaa määrittävä toimivaltasääntely edellyttää epäillyn oleskelua Ranskassa (Code de procédure pénale, Article 689–1). Toimivaltasääntelyyn kytketty oleskeluvaatimus tai sen puuttuminen määrittää, onko valtiolla toimivaltaa ryhtyä toimenpiteisiin esimerkiksi esitutkinnan aloittamiseksi, syytteen nostamiseksi tai luovutuspyynnön esittämiseksi silloin, kun epäilty ei oleskele kyseisen valtion alueella.

Oleskeluvaatimuksen puuttumisenkaan ei toki tarkoita, että valtio käytännössä ottaisi asiakseen käynnistää oikeusprosesseja eri puolilla maailmaa tehdystä rikoksista. Oikeuslaitoksella ei välttämättä ole velvoitetta tutkia tekoa, ellei valtiolla ole siihen jotain liittymää.⁷³ Oleskeluvaatimuksen puuttuminen ei myöskään ole tae toimivallan käytön tehokkuudesta. Kuten edellä kuvattu oikeuskäytäntökin osoittaa, käytännössä vieraan valtion tehokas toimivallan käyttö edellyttää, että henkilö saadaan toimivaltaa käyttävään valtioon joko oikeudenkäyntiin vastaamaan rikoksistaan tai suorittamaan *in absentia* -oikeudenkäynnissä tuomittua rangaistusta – eikä tämäkään ole tae vastuun toteutumisesta.

Oma kysymyksensä onkin se, voidaanko ilman vastaajan läsnäoloa käydyssä prosessissa annettua tuomiota panna täytäntöön tuomion antaneessa valtiossa tai siinä valtiossa, jossa tuomittu oleskelee. Tältä osin tulee tarkastella etenkin sitä, millaisiin monen- ja kahdenvälisiin valtiosopimuksiin kyseessä olevat valtiot

69. Kimpimäki 2005, s. 129.

70. Ks. Kimpimäki 2005, s. 120, 127–128.

71. IT-95-17/1-T. Judgement, 10 December 1998, kohta 156.

72. Arrest Warrant (Joint separate opinion of Judges Higgins, Kooijmans and Buergenthal). ICJ Reports 2002, s. 63–90, kohta 59.

73. Ks. suomeksi Kimpimäki 2005, s. 120–127.

ovat sitoutuneet. Edellyttävätkö sopimukset esimerkiksi tuomitun luovuttamista valtioon, jossa häntä vastaan on annettu rikostuomio? Viime kädessä kyse on pitkälti siitä, miten henkilön oleskelupaikan valtio annettuun tuomioon suhtautuu.

4. Kansainväliset rikostuomioistuimet

4.1. Kansainvälisen rikostuomioistuimen toimivalta

Kotivaltion ja vieraan valtion sijaan toimivalta käsitellä kansainvälisiä rikoksia voi muodostua jollekin kansainväliselle rikostuomioistuimelle. Näihin kuuluu johdannon mukaisesti ensinnäkin Kansainvälinen rikostuomioistuin (ICC). ICC on pysyväksi tarkoitettu tuomioistuin, jonka toimivalta perustuu Rooman perussääntöön.

ICC:n toimivaltaan kuuluvat kaikki ydinrikokset, mutta useat muut perussäännön määräykset rajaavat sitä merkittävästi. Toimivalta ei ole ensisijaista, vaan se täydentää kansallisvaltioiden toimivaltaa (1 artikla). ICC noudattaa *ne bis in idem* -periaatetta, ja myös keskeneräiset prosessit toimivat tietyin rajauksin esteenä asian käsittelylle (17–20 artikla). Takautuvaa toimivaltaa perussäännön voimaantuloa edeltäviin rikoksiin – joko yleisesti tai valtion liittymisen osalta⁷⁴ – ei ole (11 artikla). Toimivallan käyttämiseksi vaaditaan joko jonkin sopimusvaltion tai ICC:n syyttäjän aloitteellisuutta taikka YK:n turvallisuusneuvoston päätös (13–15 artikla).

ICC:tä perustettaessa toimivallan alueellinen ulottuvuus oli yksi sopimusneuvottelujen kiistanalaisimpia kysymyksiä. Jotkin valtiot ehdottivat tuomioistuimelle universaalia toimivaltaa. Tällöin tuomioistuin olisi ilman minkään valtion suostumusta kyennyt ulottamaan toimivaltansa mihin tahansa ydinrikokseen.⁷⁵ Neuvotteluissa päädyttiin kuitenkin rajatumpaan toimivaltaan: edellytetään, että joko rikoksen tekopaikan valtio tai se valtio, jonka kansalaisuus syytetyllä on, on liittynyt perussääntöön tai muuten hyväksyy ICC:n toimivallan (12 artikla). Toisin sanoen vaaditaan siis alue- tai kansalaisuusvaltion suostumus. Suostumus voidaan antaa joko liittymällä perussääntöön taikka antamalla erillinen selitys.

Esimerkiksi Katanga-tapauksessa toimivallan mahdollisti se, että Kongon demokraattinen tasavalta on ratifioinut Rooman perussäännön.⁷⁶ Putinista taas

74. Valtio voi tosin antaa 12 artiklan mukaisen selityksen, jolla se antaa ICC:lle toimivallan käsitellä myös ennen sen perussääntöön liittymistä tehtyjä rikoksia.

75. Ks. esim. Morten Bergsmo, *The Jurisdictional Regime of the International Criminal Court: Part II*, Articles 11–19. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* 4/1998, s. 345–363, 347–348.

76. ICC-01/04-01/07. Judgment, 7.3.2014, kohdat 14–15.

voitiin antaa pidätysmääräys, koska Ukrainan parlamentti on antanut ICC:lle kaksi selitystä, joilla se on hyväksynyt ICC:n toimivallan, joka koskee Ukrainan alueella tehtyjä rikoksia: ensiksi rajatulle ajanjaksolle ja sitten toistaiseksi.⁷⁷ Toki Ukrainan tapauksessa muutkin ICC:n jäsenvaltiot ovat olleet aloitteellisia perussäännön 14 artiklan mukaisesti.

On tärkeää huomata, että ICC:n toimivalta käsitellä hyökkäysrikoksia (8 bis artikla) on rajattu. Tämä johtuu siitä, että hyökkäysrikoksen määritelmä ja ICC:n toimivalta siihen sisällytettiin Rooman perussääntöön vasta jälkikäteen.⁷⁸ Toimivaltaa ei voida käyttää etenäkään, jos hyökkäysrikokseen on syylistynyt muun kuin sopimusvaltion kansalainen tai rikos on tehty muun kuin sopimusvaltion alueella (15 bis artikla, 5 kappale). Toimivaltaa rajaa myös se, että kukin sopimusvaltio voi antaa selityksen, jonka mukaan se ei hyväksy ICC:n hyökkäysrikoksia koskevaa toimivaltaa (15 bis artikla, 4 kappale). Näiden rajausten vuoksi ICC ei esimerkiksi voi tutkia Venäjän Ukrainaan kohdistamia toimia hyökkäysrikoksina.

Rooman perussäännön perusteella valtion hyväksyntää ei edellytetä, jos toimivallan käyttö nojaa YK:n turvallisuusneuvoston päätökseen (12 ja 13 artikla). Tästä oli kyse Sudanin Darfurin alueen tilanteessa ja siihen liittyvässä Sudanin presidenttinä toimineen Omar al-Bashirin tapauksessa. Koska Darfurin tilanne saatettiin ICC:n syyteharkintaan turvallisuusneuvoston päätöksellä⁷⁹, merkitystä ei ole sillä, ettei Sudan ollut tai ole liittynyt Rooman perussääntöön. Turvallisuusneuvosto voi YK:n peruskirjaan vedoten saattaa minkä tahansa tilanteen ICC:n tutkittavaksi⁸⁰ sekä velvoittaa minkä tahansa valtion toimimaan yhteistyössä syytetyt luovuttamiseksi.⁸¹

Valtiojohdon koskemattomuus ei ole este ICC:n toimivallalle. Perussääntöä sovelletaan samalla tavalla kaikkiin henkilöihin heidän virallisesta asemastaan riippumatta. Virallinen asema valtion tai hallituksen päämiehenä, hallituksen tai parlamentin jäsenenä, valittuna edustajana tai valtion virkamiehenä ei siis

77. Declaration of the Verkhovna Rada of Ukraine, 4.2.2015. Ks. ICC: Ukraine osoitteessa <https://www.icc-cpi.int/situations/ukraine> (vierailtu 24.8.2023).

78. Resolution RC/Res.6, Annex I: Amendments to the Rome Statute of the International Criminal Court on the crime of aggression. 11.6.2010.

79. S/RES/1593 (2005).

80. ICC päättää kuitenkin itsenäisesti mahdollisten syytteiden nostamisesta ja sisällöstä sekä siitä, keitä henkilöitä syytetään.

81. ICC-02/05-01/09. Decision, 9.3.2015, kohta 13. Ks. myös Gabriel M. Lentner, UN Security Council Referrals to the ICC and the Principle of Legality. EJIL:Talk! Blog of the European Journal of International Law. 12.11.2021. Ks. laajemmin Monique Cormier, *The Jurisdiction of the International Criminal Court over Nationals of Non-States Parties*. Cambridge University Press 2020.

vapautaa henkilöä perussäännön mukaisesta rikosoikeudellisesta vastuusta, eikä se sellaisenaan ole peruste rangaistuksen lieventämiselle (27.1 artikla).⁸²

Lisäksi artiklassa todetaan, etteivät valtiosisäisen tai kansainvälisen oikeuden koskemattomuutta koskevat säännöt estä Kansainvälistä rikostuomioistuinta käyttämästä toimivaltaansa tällaisten sääntöjen suojaamien henkilöiden suhteen (27.2 artikla). Niinpä useat valtiot, kuten Uganda ja Mali, ovat saattaneet omaa entistä valtionpäämiestään koskevan asian ICC:n käsittelyyn. Koskemattomuus ei ulotu edes istuvaan valtiojohtoon. Al-Bashir-tapauksen nojalla koskemattomuus ei suojaa myöskään perussääntöön liittymättömien valtioiden johtoa, kun pidätysmääräys perustuu YK:n turvallisuusneuvoston päätökseen.⁸³

4.2. Ad hoc-, hybridi- ja kansainvälistettyjen tuomioistuinten toimivalta

Valtiojohdon syyttämistä varten voidaan myös perustaa kansainvälinen ad hoc -rikostuomioistuin. Tällaisen tuomioistuimen toimivalta on ainakin lähtökohtaisesti yksinkertainen: se rajautuu ajallisesti ja aineellisesti tiettyyn aseelliseen konfliktiin tai niiden kokonaisuuteen sekä tiettyihin rikoksiin, yleensä vakavimpiin ydinrikoksiin. Tuomioistuimen toimikausi on tarkoitettu määräaikaiseksi, ja sen tarkoituksena on yleensä käsitellä vain vakavimmat konfliktiin liittyvät rikokset.

Ad hoc -tuomioistuin voidaan sinänsä perustaa milloin tahansa minkä tahansa valtioiden välisellä sopimuksella. Historia kuitenkin osoittaa, että perustaminen on poikkeuksellista ja vaatii useiden suurvaltojen tuen. Toimivalta kohdistuu valtioon, joka esimerkiksi sodan häviämisen takia ei kykene vastustamaan tuomioistuimen perustamista tai joka esimerkiksi sisäisen sekasorron vuoksi katsoo sellaisen välttämättömäksi. Ad hoc -tribunaalien esikuvana voidaan pitää toisen maailmansodan jälkeisiä Nürnbergin ja Tokion sotarikostuomioistuinta, joista Nürnbergin tuomioistuin perustettiin liittoutuneiden sanelemalla valtiosopimuksella ja Tokion tuomioistuin yhdysvaltalaiskennraalin antamalla julistuksella.⁸⁴ Varsinaisia ad hoc -tribunaaleja on sittemmin perustettu vain kaksi: aiemmin mainittu Jugoslavia-tuomioistuin (ICTY) ja Ruanda-tuomioistuin (International Criminal Tribunal for Rwanda, ICTR), jotka molemmat ovat

82. Ks. tarkemmin Dapo Akande, *International Law Immunities and the International Criminal Court*. *The American Journal of International Law* 98(3) 2004, s. 407–433.

83. ICC-02/05-01/09. Decision, 13.12.2011, Judgement, 6.5.2019.

84. Agreement for the prosecution and punishment of the major war criminals of the European Axis. 82 UNTS 280 ja Special Proclamation, Establishment of an International Military Tribunal for the Far East, 19 January 1946. Ks. esim. Kevin Jon Heller, *The Nuremberg Military Tribunals and the Originals of International Criminal Law*. Oxford University Press 2011 ja Madoka Futamura, *War Crimes Tribunals and Transitional Justice: The Tokyo Trial and the Nuremberg Legacy*. Routledge 2008.

päättäneet toimintansa.⁸⁵ ICTY:n ja ICTR:n perustaminen pohjautui YK:n turvallisuusneuvoston päätöslauselmaan.⁸⁶

Koska ad hoc -tuomioistuimen toimivallan määrittely perustuu valtiosopimukseen, voidaan siinä sivuuttaa valtiojohdon koskemattomuus. Näin toimittiin jo Nürnbergissä ja Tokiossa, mutta myös ICTY:ssä valtiojohtoa vastaan nostettiin ja käsiteltiin syytteitä. Esimerkiksi Slobodan Miloševićia syytettiin joukkotuhonnasta, rikoksista ihmisyyttä vastaan ja sotarikoksista, mutta oikeudenkäynti keskeytyi Miloševićin menehdyttyä.⁸⁷

Vaihtoehtona on perustaa sekamuotoinen eli hybridituomioistuin, joka nimensä mukaisesti on kansainvälisen ja kansallisen tuomioistuimen välimuoto. Tällaisista tuomioistuimista on vaikeahko tehdä yleistyksiä, koska ne poikkeavat toisistaan. Niiden toimivalta perustuu usein samanaikaisesti kansalliseen liittymään ja tekojen kansainväliseen tuomittavuuteen. Ad hoc -tuomioistuinten tapaan hybridituomioistuimet ovat (kansainvälisesti katsoen) määräaikaiseksi tarkoitettuja. Hybridituomioistuinten perustamisessa on mukana jokin tekopaikan ulkopuolinen osapuoli, kuten YK tai toinen valtio. Kansainvälinen aspekti kuitenkin vaihtelee. Kokoonpanoon voi kuulua kansainvälisiä tuomareita, ja tuomioistuin saattaa soveltaa vain kansallista oikeutta tai myös kansainvälistä oikeutta.⁸⁸

Varsinaiset hybridituomioistuimet perustuvat kansainväliseen sopimukseen tai YK:n turvallisuusneuvoston päätökseen. Tällaisiksi voidaan laskea Sierra Leonen (Special Court for Sierra Leone, SCSL)⁸⁹ ja Libanonin (Special Tribunal for Lebanon, STL)⁹⁰ erityistuomioistuimet. Sen sijaan, jos kyse on ensisijaisesti kansallisesta tuomioistuimesta, jonka toimintaa tukevat tai ohjaavat muut valtiot tai kansainväliset järjestöt, voidaan puhua kansainvälistetystä tuomioistuimesta. Tällaisia ovat olleet muun muassa Kambodžan erityistuomioistuin (Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia, ECCC) ja Saddam Husseinin tuominnut Irakin erityistuomioistuin.⁹¹

Valtiojohdon koskemattomuus on hybridituomioistuimissa monitahoinen kysymys. Jos kyse on kansainvälistetystä tuomioistuimesta, edellä käsitelty val-

85. Ks. Michael P. Scharf – Milena Sterio, Introduction, s. 1–8 teoksessa Michael P. Scharf – Milena Sterio (ed.), *The Legacy of Ad Hoc Tribunals in International Criminal Law: Assessing the ICTY's and the ICTR's Most Significant Legal Accomplishments*. Cambridge University Press 2019.

86. S/RES/827 (1993) ja S/RES/955 (1994).

87. Ks. Case Information Sheet. ICTY.

88. Sarah Williams, *Hybrid and Internationalised Criminal Tribunals: Selected Jurisdictional Issues*. Hart 2012, s. 249. Ks. myös *The Hybrid Justice Project* osoitteessa <https://hybridjustice.com/> (vierailtu 24.8.2023).

89. S/RES/1315 (2000); Agreement between the United Nations and the Government of Sierra Leone on the establishment of a Special Court for Sierra Leone. 2178 UNTS 137.

90. S/RES/1664 (2006).

91. Williams 2012, s. 249–250. Ks. suomeksi Kimpimäki 2015, s. 475–484.

tiojohdon erityisasema kotivaltiossaan voi edellyttää lainsäädännöllisiä muutoksia, jotta tuomioistuin voi käyttää toimivaltaansa. Vieraan valtion johto sen sijaan nauttii näissä tuomioistuimissa koskemattomuutta, joten siihen kuuluvien syyttäminen ei lähtökohtaisesti ole mahdollista. Koskemattomuus varsinaisissa hybridituomioistuimissa riippuu paljon tuomioistuimen oikeusperustasta. Esimerkiksi SCSL:n perussääntöön omaksuttiin Rooman perussäännön 27 artiklan mukainen lauseke, joka estää valtiojohtoa vetoamasta koskemattomuuteensa.⁹² STL:n perussääntöön vastaavaa määräystä ei sen sijaan otettu.⁹³

Hybridituomioistuimet ovat osoittautuneet varteenotettavaksi vaihtoehdoksi valtiojohdon rikosvastuun toteuttamisessa. Tunnetuin tapauksista koskee Liberian presidenttinä toiminutta Charles Tayloria, joka tuomittiin vuonna 2012 SCSL:ssä avunannosta rikoksiin ihmisyyttä vastaan ja sotarikoksiin sekä näiden rikosten suunnittelusta.⁹⁴ Kambodžan erityistuomioistuimessa taas käytiin oikeutta kolmea punakhmerien hallintoon (1975–1979) kuulunutta johtajaa vastaan. Nuon Chea ja Khieu Samphan tuomittiin rikoksista ihmisyyttä vastaan ja kansanmurhasta⁹⁵, mutta Ieng Sary menehtyi ennen oikeudenkäyntiä.⁹⁶

4.3. Kansainvälisten rikostuomioistuinten ongelmia

Kaikkien kansainvälisten rikostuomioistuinten toimivaltaan liittyy lukuisia haasteita⁹⁷, etenkin

- asian vireille saaminen (ICC) tai toimivallan alan määrittäminen (muut)
- valtiojohdon koskemattomuus
- laillisuusperiaate
- etsintäkuulutettujen tai syytettyjen kiinniottaminen
- rikosten vanhentuminen, armahdukset ja todisteiden keräämisen vaikeus
- hidas ja kallis⁹⁸ oikeusprosessi.

Asian vireille saamisessa tai toimivallan alan määrittämisessä ongelmana on, että kansainvälinen oikeudenkäyttö edellyttää valtiolta eräänlaista suveriniteettinsa luovuttamista. Valtiot tekevät näin joko omasta tahdostaan tai YK:n

92. Statute of the Special Court for Sierra Leone, 6.2 artikla.

93. Ks. Williams 2012, s. 326, 346–348.

94. SCSL-03-1-T. Judgement, 18.5.2012; SCSL-03-1-T. Sentencing judgement, 30.5.2012 ja SCSL-03-01-A. Judgement, 26.9.2013.

95. Ks. Case 002 osoitteessa <https://www.eccc.gov.kh/en/case/topic/119> (vierailtu 24.8.2023).

96. 002/19-09-2007/ECCC/TC. Termination of the Proceedings, 14.3.2013.

97. Mukaillen Williams 2012, 6. luku. Ks. myös Cassese ym. 2013, s. 309–317.

98. Rupert Skilbeck, Funding Justice: The Price of War Crimes Trials. Human Rights Brief 15(3) 2008, s. 6–10.

turvallisuusneuvoston pakottamana. Vähintään prosessi vaatii siis joidenkin tai peräti kaikkien suurvaltojen tukea. Valtiot ovat yleensä haluttomia luovuttamaan suvereniteettiaan, ja suurvaltojen kesken on vain poikkeuksellisesti vallinnut yksimielisyys. Tällä hetkellä, kuten kylmän sodankin aikana, veto-oikeuden käyttö⁹⁹ on yksi konkreettisimmista esteistä tuomioistuinten perustamiselle ja toiminnalle. Ongelma heikentää tuomioistuinten legitimitettiin: tyytymättömyyttä on herättänyt esimerkiksi se, että toimivalta kohdistuu valikoivasti vain sellaisiin konflikteihin, joiden tutkimiselle on suurvaltojen siunaus.¹⁰⁰ Kun kyse on ei-pysyvistä tuomioistuimista, valikoivuus on ilmeinen ongelma, mutta IC-C:nkin toimivalta on osin kytketty YK:n turvallisuusneuvoston tahtoon.¹⁰¹

Ad hoc- ja hybridituomioistuinten perustaminen on lähtökohdiltaan haastavaa. Perustaminen on yleensä tapahtunut suurvaltojen tuella, ja sen on mahdollistanut esimerkiksi konfliktin häviövaltioiden ehdoton antautuminen (Nürnberg ja Tokio) tai poliittisia myllerryksiä seurannut valtioiden yhdyntyminen (ICTY ja ICTR). Perustamisen on voinut mahdollistaa myös se, etteivät suurvaltojen intressit ole keskenään ristiriidassa (SCSL). Aiemmat perustamisprosessit eivät ole sellaisenaan toistettavissa, ja menettely helposti törmää kansainvälisen oikeuden vakiintuneisiin normeihin. Perustamiseen liittyy nykyään myös kategorinen ongelma: jos valtio haluaa alistua kansainväliseen tuomiovaltaan, se voi yksinkertaisesti ratifioida ICC:n perussäännön kaikkine muutoksineen tai antaa ICC:n toimivallan hyväksyvän selityksen.¹⁰²

Tästä näkökulmasta esimerkiksi Ukrainan tapauksessa ”ICTU:n” (”International Criminal Tribunal for Ukraine”) perustaminen ei vaikuta tarkoituksenmukaiselta verrattuna muihin vaihtoehtoihin. Myös pyrkimys perustaa ad hoc-tuomioistuin käsittelemään Ukrainaan kohdistuneita hyökkäysrikkoksia¹⁰³ on sisällöltään kannatettava muttei menettelyllisesti ihanteellinen hanke.¹⁰⁴ Kansainvälisen oikeuden nojalla tähän vaadittaisiin Venäjän suostumus joko YK:n turvallisuusneuvostossa tai muutoin. YK:n yleiskokouksen Uniting for Peace -menettelyn käyttäminen rikostuomioistuimen perustamiseen olisi ennenkuu-

99. Ks. UN Security Council Meetings & Outcomes Tables: Vetoes osoitteessa <https://research.un.org/en/docs/sc/quick/veto> (vierailtu 24.8.2023).

100. Ks. Kenneth Anderson, *The Rise of International Criminal Law: Intended and Unintended Consequences*. *The European Journal of International Law* 20(2) 2009, s. 331–358.

101. Ks. William Schabas, *The International Criminal Court: Struggling to Find its Way*, s. 250–260 teoksessa Antonio Cassese (ed.) *Realizing Utopia: The Future of International Law*. Oxford University Press 2012, s. 255–259.

102. Ks. Kevin Jon Heller, *Creating a Special Tribunal for Aggression Against Ukraine Is a Bad Idea*. *Opinio Juris* (7.3.2022). Poikkeuksena tästä ovat tosin rikokset, jotka on tehty ennen Rooman perussäännön voimaantuloa ja joita ICC ei siksi voi käsitellä.

103. P9 TA(2023)0015, Euroopan parlamentti.

104. Heller 2022.

lumaton toimenpide¹⁰⁵ ja joka tapauksessa vaatisi jäsenvaltioista kahden kolmasosan enemmistön.¹⁰⁶

ICC:n tapauksessa perustamiseen ja toimivallan määrittämiseen liittyvät kysymykset on ratkaistu. Sen sijaan toimivallan asialliset (esimerkiksi hyökkäysrikokset), alueelliset ja ajalliset rajat vaikeuttavat asioiden saamista tuomioistuimen käsittelyyn. Esimerkiksi Putinia vastaan mahdollisesti ICC:ssä käytävä oikeusprosessi ei vaikuta lähtökohdiltaan lupaavalta, sillä pidätysmääräys käsittelee vain pienen osan rikoksista, joihin hänen voidaan katsoa jo tätä kirjoittaessa syyllistyneen. Haasteeksi on myös muodostunut itsenäiseksi tarkoitettulle syytäjälle Rooman perussäännössä myönnetty harkintavalta.¹⁰⁷

Kuten edellä on todettu, ei valtiojohdon koskemattomuuteen voi ICC:ssä vedota lainkaan, ja ad hoc- ja hybridituomioistuimia perustettaessa pyritään koskemattomuus rajaamaan jo lähtökohtaisesti pois. Tapaukset, joissa koskemattomuus on tavalla tai toisella koskenut perussääntöön kuulumatonta valtiota, ovat kuitenkin saaneet osakseen valtaisaan kritiikkiä. Arvostelua on herättänyt etenkin al-Bashir-tapaus, jossa ICC:n mukaan Jordanian (perussäännön osapuoli) olisi tullut pidättää al-Bashir tämän vieraillessa maassa, vaikkei al-Bashirin kotivaltio Sudan ole ICC:n jäsen.¹⁰⁸ Kun kyse on Putinista, voidaan siis otaksua, että Venäjää tukevat valtiot saattavat kieltäytyä yhteistyöstä vedoten siihen, ettei Venäjä ole ICC:n osapuoli.¹⁰⁹

Samoin aikanaan kritiikkiä herätti hybridituomioistuin SCSL:n päätös evätä Liberian presidentin Charles Taylorin koskemattomuus Ghanassa ja Nigeriassa. Mainituista valtioista yksikään ei ollut osapuolena SCSL:n perussäännössä, joka solmittiin Sierra Leonen ja YK:n välillä.¹¹⁰ Tällaisessa tilanteessa kolmannet valtiot tulevat sidotuksi ad hoc -järjestelyyn, jossa niiden tulisi kenties vastoin omaa

105. Vrt. Effect of Awards of Compensation Made by the United Nations Administrative Tribunal (Advisory Opinion) ICJ 13.7.1954.

106. Olivier Corten – Vaios Koutroulis, Tribunal for the crime of aggression against Ukraine – a legal assessment. European parliament 2022, s. 38–41. Ks. tosin Carrie McDougall, Why Creating a Special Tribunal for Aggression Against Ukraine is the Best Available Option: A Reply to Kevin Jon Heller and Other Critics. *Opinio Juris* (15.3.2022).

107. Ks. Schabas 2012, s. 255–259.

108. Rita Guerreiro Teixeira – Hannes Verheyden, Immunities of state officials and the “fundamentally different nature” of international courts: the appeals chamber decision in the Jordan referral re Al Bashir. *Brazilian Journal of International Law* 18(1) 1/2021, s. 97–118 ja Philip Wardle, The survival of head of state immunity at the international criminal court. *Australian Journal of International Law* 18 2011, s. 181–205.

109. Putin tosin peruutti elokuulle 2023 kaavailemansa vierailun Etelä-Afrikkaan, jottei maan tarvitsisi kipuilla ICC-jäsenyydestään johtuvasta velvoitteesta noudattaa pidätysmääräystä. Ks. Etelä-Afrikka: Putin ei tulekaan vierailulle. *Yle* 19.7.2023 osoitteessa <https://yle.fi/a/74-20008814/64-3-165427> (vierailtu 24.8.2023).

110. Micaela Frulli, The Question of Charles Taylor’s Immunity: Still in Search of a Balanced Application of Personal Immunities? *Journal of International Criminal Justice* 2(4) 2004, s. 1118–1129.

tahtoaan olla kunnioittamatta vieraan valtion johdon koskemattomuutta. Kansainvälistetyt tuomioistuimet joutuvat taas jo lähtökohtaisesti kunnioittamaan vieraan valtiojohdon koskemattomuutta¹¹¹ – elleivät ne Pinochet-, Bouterse- tai Nezzar-tapausten tapaan halua argumentoida, ettei entisen valtiojohdon koskemattomuus *ratione materiae* ulotu ydinrikoksiin.

Laillisuusperiaatteeseen¹¹² (*nullum crimen sine lege*) on vedottu toimivallan esteenä kansainvälisissä rikosprosesseissa Nürnbergistä lähtien. Kuten johdannossa on todettu, nykyään tuskin lienee epäselvyyttä ydinrikosten tapaoikeudellisesta tuomittavuudesta. Silti haasteita riittää. Prosessit saattavat koskea monta kymmentä vuotta aiemmin tehtyjä tekoja, kuten Kambodžan oikeudenkäynnit osoittavat. Lisäksi valtioiden lainsäädännössä on edelleen aukkoja, joihin voidaan vedota sen osoittamiseksi, etteivät teot olleet rikoksia niiden tekohetkellä.¹¹³ Ongelma kytkeytyy myös rikosmääritelmien muotoiluun. Määritelmien soveltamisessa laillisuusperiaatteen kannalta olennaisiksi voivat muodostua rikosmääritelmien yksityiskohdat, kuten se, oliko tarkasteltavana oleva konflikti valtiosisäinen vai kansainvälinen, tai se, oliko teolla yhteyttä aseelliseen konfliktiin.¹¹⁴ Hyökkäysrikossyytökseen luontainen vasta-argumentti on, että voimankäytöllään valtio on toteuttanut itsepuolustusoikeuttaan¹¹⁵ tai suorittanut humanitaarisen intervention. Tähän tapaanhan Putinkin on perustellut Ukrainan sotaa.

Kansainväliset rikostuomioistuimet eivät ole yleensä sallineet oikeudenkäynnejä *in absentia*, joten tuomitseminen on edellyttänyt syytetyn läsnäoloa. Tämä on osoittautunut erityisen haastavaksi. Edellä on jo viitattu Jordanian kieltäytymiseen pidättää al-Bashir, mutta hänen pidättämisestään ovat kieltäytyneet myös kotivaltio Sudan sekä esimerkiksi Malawi ja Tšad. ICC on siirtänyt kieltäytymiset turvallisuusneuvoston ja sopimusvaltioiden kokouksen käsiteltäväksi.¹¹⁶ Tällä tapaa asiaan tuskin on kuitenkaan tulossa ratkaisua: al-Bashir on tätä kirjoitettaessa vangittuna Sudanissa, jossa hänet on jo tuomittu muun muassa rahanpeustasta. Kotivaltion suhtautuminen onkin usein ratkaisevassa asemassa, etenkin kun kyse on istuvasta valtiojohdosta.

Vastaavia tapauksia on muitakin. Kenian presidenttiä Uhuru Kenyattaa vastaan nostettiin ICC:ssä syyte, mutta syyttäjä luopui sittemmin syytteistä todis-

111. Williams 2012, s. 346–347.

112. Ks. Gallant 2022, s. 631–662.

113. Ongelma koskee erityisesti hybridi- ja kansainvälistettyjä tuomioistuinta, jotka usein perustetaan juuri siitä syystä, ettei kansallinen lainsäädäntö tarjoa keinoja prosessin käynnistämiseksi. Ks. Williams 2012, s. 322–325.

114. Määritelmien yksityiskohdat voivat vaikeuttaa myös rikosten toteen näyttämistä oikeudenkäynneissä.

115. Yhdistyneiden kansakuntien peruskirja (SopS 1/1956), 51 artikla.

116. ICC-02/05-01/09. Decision, 13.12.2011. Ks. tarkemmin Johan D van der Vyver, *The Al Bashir debacle*. *African Human Rights Law Journal* 5(2) 2015, s. 559–579.

teiden puutteen vuoksi.¹¹⁷ Norsunluurannikon presidenttinä toimineen Laurent Gbagbon syytteet sen sijaan etenivät tuomioistuimen käsittelyyn, mutta syytteet hylättiin näytön puutteen vuoksi.¹¹⁸ Rikosten tutkinta on haasteellista, jos teko- paikan valtio ei ole valmis tekemään yhteistyötä tuomioistuimen kanssa.

Myös ad hoc-, hybridi- ja kansainvälistetyt tuomioistuimet ovat törmänneet samaan ongelmaan – riippumatta siitä, mikä on se oikeudellinen järjestely, jonka nojalla valtiot on kansainvälisesti veloitettu yhteistyöhön niiden kanssa.¹¹⁹ Esimerkiksi Itä-Timoriin vuonna 2000 perustettujen erityisosastojen toimintaa vaikeutti se, että valtaosa epäillyistä oleskeli Itä-Timorin alueen ulkopuolella eikä esimerkiksi Indonesia ollut halukas luovuttamaan epäiltyjä.¹²⁰ Kaiken kaikkiaan kansainväliset tuomioistuimet ovat ylikansallisesta luonteestaan huolimatta riippuvaisia kansallisvaltioiden täytäntöönpanotoimista.¹²¹

5. Johtopäätökset

On useita instansseja, joissa kansainvälisiin rikoksiin syyllistynyt valtiojohto voidaan saattaa vastuuseen. Valtiojohdon kotivaltiolla on lukuisia mahdollisia liittymiä oman valtiojohtonsa tekoihin, tyypillisesti vähintään tekopaikka ja tekijöiden kansalaisuus. Vieras valtio taas voi vedota rikosten tuomittavuuteen pohjautuvaan universaaliin toimivaltaan taikka tietyissä tapauksissa alue- tai passiiviseen henkilöperiaatteen. Ydinrikokset kuuluvat – tietyin asiallisin, alueellisin ja ajallisin rajauksin – myös Kansainvälisen rikostuomioistuimen (ICC:n) toimivaltaan. Lisäksi on olemassa lukuisia esimerkkejä tarpeen mukaan perustettavista tuomioistuinta (ad hoc-, hybridi- tai kansainvälistetyt tuomioistuimet). Tällöin tuomioistuimen toimivalta, sovellettava oikeus ja toimintatapa ylipäätään voidaan räätälöidä tietyn konfliktin erityispiirteiden perusteella.

Kuhunkin vaihtoehtoon kuitenkin liittyy omat haasteensa. Jos valtiojohto syyllistyy ydinrikoksiin, on valtio tyypillisesti ajautunut tilanteeseen, jossa vallan keskittymisen takia oikeusprosessi kotivaltiossa ei ole vaihtoehto. Vaikka olisikin, voi esteeksi muodostua valtiojohdon lainsäädännöllinen erityisasema. Näistä

117. Ks. ICC-01/09-02/11. Case Information Sheet, 13.3.2015.

118. ICC-02/11-01/15. Reasons for oral decision, 16.7.2019 ja ICC-02/11-01/15 A. Judgment, 31.3.2021.

119. Williams 2012, s. 365–366, 369–379.

120. S/2005/458, Annex II ja Caitilin Reiger – Marieke Wierda, *The Serious Crimes Process in Timor-Leste: In Retrospect*. International Center for Transnational Justice 2006.

121. Ks. José E. Alvarez, *State Sovereignty is Not Withering Away: A Few Lessons for the Future*, s. 26–37 teoksessa Antonio Cassese (ed.) *Realizing Utopia: The Future of International Law*. Oxford University Press 2012.

syistä istuvan valtiojohdon syyttäminen on erittäin vaikeaa, ellei mahdotonta. Vallan vaihduttua oikeusprosessi saattaa taas olla puolueellinen tai päätyä täysin odottamattomaan lopputulokseen, kuten tuomitun ennen aikaiseen armahtamiseen. Entiset valtiojohtajat jakavat kansan mielipiteitä, mikä voi näkyä valtiolintengin tasolla, kun hallitus ja presidentti jälleen vaihtuvat.

Vieraassa valtiossa törmätään toisenlaiseen esteeseen, nimittäin valtiojohdon henkilökohtaiseen tai tehtävään perustuvaan koskemattomuuteen. Pääsäännön mukaan valtiojohtoa ei voida toimikautensa aikana tuomita vieraan valtion tuomioistuimissa, mikä estää istuvan valtiojohdon syyttämisen. Muutoin oikeustila on epäselvä. Ulottuuko koskemattomuus ydinrikoksiin ja jatkuuko se tehtävän päättymisen jälkeenkin virkakautena tehtyjä toimia koskevana? Oikeuskäytännön perusteella ainakin jotkin kansalliset tuomioistuimet ovat halukkaita ulottamaan toimivaltansa vieraan valtion entiseen valtiojohtoon, joka on toimikautenaan syyllistynyt ydinrikoksiin. Tapaukset eivät kuitenkaan yksin riitä osoittamaan, että tapaoikeudellisesti entisen valtiojohdon tehtävään liittyvästä koskemattomuudesta olisi luovuttu tai että heidän rikosvastuunsa olisi toteutunut aiempaa tehokkaammin.

On lisäksi selvää, että tehokas toimivallan käyttö edellyttää, että syytetty tavataan valtion alueella tai hänet muutoin kyetään saattamaan tuomioistuimen eteen. Prosessit, joissa asianosainen tuomitaan kansallisessa tuomioistuimessa hänen poissaolostaan huolimatta, ovat osoittautuneet merkitykseltään vähäisiksi. Kansallisen lainsäädännön soveltamiseen liittyy myös lukuisia rajoitteita, joita edellä on vain sivuttu: merkityksellistä voi olla esimerkiksi se, millainen tietyn rikoksen lakiin otettu tunnusmerkistö oli tarkasteltavana olevan ydinrikoksen tekohehkellä.

Kansainvälisten rikostuomioistuinten perusongelmana on toimivallan muodostuminen ylipäätään eli se, miten asia saadaan vireille kansainvälisessä rikostuomioistuimessa tai miten tiettyä konfliktia käsittelevä tuomioistuin saadaan perustettua. Käytännössä prosessi vaatii kyseessä olevien valtioiden tai ainakin suurvaltojen tuen, sillä muuten törmätään kansainvälisen oikeuden vakiintuneisiin normeihin, kuten suvereniteettiin, valtiosopimusten sitomattomuuteen kolmansiin osapuoliin nähden ja valtiojohdon koskemattomuuteen. Oma debattinsa on, minkä tyyppinen tuomioistuin on missäkin tilanteessa tarkoituksemukaisiin instanssiin.

Toki muitakin haasteita on. Kansainvälisten tai kansainvälistettyjen rikostuomioistuinten oikeusperusta on aina altis *nullum crimen sine lege* -väitteille siitä, etteivät valtiojohdon toimet olleet rikoksia niiden tekohehkellä. Ongelma koskee etenkin hybridituomioistuimia. Viime kädessä myös valtiojohdon kiinniottaminen voi osoittautua mahdottomaksi, jos prosessille ei ole niiden valtioiden tukea, joissa syytetty oleskelee. Tuomioistuinten ja jopa YK:n turvallisuusneuvoston kyky rangaista yhteistyöstä kieltäytyviä valtioita on rajallinen.

Yleinen, kaikkia instansseja koskeva piirre on toimivaltaperusteiden suuri määrä ja laajuus, mikä helposti johtaa toimivaltakonflikteihin. Näiden ratkaisemista vaikeuttaa se, ettei toimivaltaperusteiden keskinäisestä järjestyksestä tai painoarvosta ole säädetty yleisesti sitovalla tavalla. Niinpä tietoista ”valintaa” eri instanssien välillä on vaikea tehdä. Tuomiovaltaa käytetään siellä, missä se on ylipäätään mahdollista.

Kaiken kaikkiaan kansainvälinen rikosoikeus ei siis ole tehokas tai nopea tapa puuttua meneillään oleviin konflikteihin. Vaikka asia saataisiin vireille, on oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukset täyttävän rikosprosessin aikaansaaminen hidasta ja vaivalloista – todisteiden keräämisineen sekä oikeudenkäynti- ja valitusvaiheineen se vie vähintään vuosia, jopa vuosikymmeniä. Toisaalta ydinrikosten vanhentumattomuus ja se, että näihin rikoksiin voidaan puuttua vuosikymmentenkin jälkeen, voidaan nähdä myös tietynlaisena vahvuutena, jos asiaa tarkastellaan yleisemmin rankaisemattomuuden vastustamisen ja vastuuseen saattamisen näkökulmasta. Poliittiset valtasuhteet muuttuvat, joten vakavia kansainvälisiä rikoksia koskevaan syytteesen voi joutua vastaamaan pitkänkin ajan jälkeen.

Edellä esitetty huomioon ottaen voidaan todeta, että tällä hetkellä käytävä Ukrainan konfliktia koskeva kansainvälisrikosoikeudellinen keskustelu on ennen kaikkea spekulatiivista. Ei ole lainkaan selvää, missä instanssissa Venäjän valtiojohdon vastuuta pitäisi toteuttaa, ja kaikkiin vaihtoehtoihin liittyy lukematon määrä huomioon otettavia tekijöitä – kansallisia ja kansainvälisiä, oikeudellisia, poliittisia, käytännöllisiä ja niin edelleen.

Siten esimerkiksi EU:n käynnistämä International Centre for the Prosecution of Crimes Aggression Against Ukraine (ICPA)¹²² ei ole ad hoc -tuomioistuin vaan pikemminkin toimenpide, jolla valmistaudutaan mahdollisiin tuleviin oikeusprosesseihin riippumatta siitä, missä ne käydään. ICC:n pidätysmääräyksen tavoin tässäkin on kyse kannatettavasta pyrkimyksestä ohjata valtioyhteisö tutkimaan Ukrainan sotaa ja tarkastelemaan sitä myös rikosoikeudellisesta näkökulmasta. Vasta aika kertoo sen, mikä rooli ICC:llä, ICPA:lla tai kansainvälisellä rikosoikeudella ja rikosvastuulla ylipäätään on Ukrainan sodan jälkiselvittelyssä.

122. Ks. Eurojust 23.2.2023 osoitteessa <https://www.eurojust.europa.eu/news/start-operations-core-international-crimes-evidence-database-and-new-international-centre> (vierailtu 24.8.2023).

The criminal jurisdiction of national and international courts over the international crimes of state leadership

MIKKO T. HUTTUNEN, LL.D., Senior Researcher, University of Lapland – MINNA KIMPIMÄKI, LL.D., Professor, University of Lapland

There are several instances where state leadership can be held criminally liable for international core crimes. In terms of national courts, state leaders can be tried either in their home state or another state. International alternatives include the International Criminal Court, an ad hoc criminal tribunal, a hybrid tribunal or a so-called internationalised tribunal. The jurisdictional basis of each court rests either in customary law or international arrangements, depending on the court concerned. Each alternative has its pros and cons. The home state typically has numerous jurisdictional bases over crimes perpetrated by its leaders, but its capacity is restricted by politics and the leadership's constitutional privileges. Trials in home states are also subject to bias. Other states, while being able to ground their jurisdiction in the universality principle, must consider the immunity of foreign state leaders. The significance of international tribunals has greatly risen since the 1990s, but establishing jurisdiction and securing arrests remain major concerns. International procedures are also often delayed and continue to face challenges based on the principle of legality. The issues noted in the article emphasize that international criminal law is not an effective way to influence present conflicts, and that discussions on criminal liability pertaining to present conflicts are bound to remain speculative.